

Um þróun Reykjavíkur, erindi

Bjarni Benediktsson – Alþingismaður – Ritstjóri – Erindi – Höfuðborgarráðstefna Norðurlanda 16.
ágúst 1957 – Eftirrit af hljóðritun

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360

Stjórnmalamaðurinn

Askja 2-23, Örk 6

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Borgarstjórnin í Reykjavík

Reykjavík, 4. desember 1957.

PL/HT

Gjörlið svo vel að auðkenna öll bréf viðvikjandi þessu máli þannig:

./.

Hér með sendi ég yður til athugunar eftirrit af hljóðrituðu erindi yðar um þróun Reykjavíkur, er flutt var á höfuðborgaráðstefnu Norðurlanda 16. ágúst s.l.

Ef þér hafið ekki athugasemdir að gera við eftirritið, er óskað heimildar til að prenta það ásamt öðrum ræðum, er fluttar voru á ráðstefnunni.

Árnórsson
en.

Hr. ritstjóri Bjarni Benediktsson,
Háuhlíð 14,
Reykjavík.

Chefredaktör, fhv. udenrigsminister og borgmester,
Bjarni Benediktsson:

Ærede forsamling! Mine damer og herrer!

Om mange hovedstæders oprindelse og historie findes der forskelligartede folkesagn, til tider mytologisk prægede, der efter sigende giver forklaring på, af hvilken årsag fremfor andre de, netop de, har fået den betydning, som de nu i realiteten har.

I Reykjavík's historie kender man de fleste begivenheder, der er af betydning, selvom historien strækker sig over mere end tusind år tilbage. Den indeholder dog mere end een beretning, som man ville henføre under folkesagn, såfremt man ikke havde uomtvistelige kilder om deres rigtighed, en beretning der efter nogles formening må henføres under mytologiske overdrivelser, men efter andres mening kan forklares med naturens love, medens endnu andre vil tilskrive den en usædvanlighed hos den første landnamsmand i Island.

Det forholder sig nemlig således, at den første mand, der tog varig bopæl her i landet, netop slog sig ned i Reykjavík. Hans navn var Ingólfur Arnarson, og han kom hertil fra Dalsfjord på Fjaler i Norge, formentlig i året 874 eller for næsten 1100 år siden. I hans hjemstavn mener folkesagn at vide, hvor han boede, nemlig på et sted som kaldes Rivedal.

Da vi, nogle Islændinger, for to måneder siden, netop på vor nationaldag, den 17. juni, stod på den ås ude i Norge, hvor Ingólfur Arnarson engang havde sit hjem, inden han drog som landnamsmand til Island, forekom det os i sandhed, at samtiden faldt sammen med den tusindårige gamle fortid på den måde, at tusind år var ej mere end een dag. Så stærke er de bånd, der knytter os til vort fælles nordiske ophav.

Ingólfur Arnarson sejler op mod Islands syd-østlige kyst og satte da sine höjsædestolper over bord, idet han erklærede, at han ville fæste bo der, hvor stolperne drev på land. Kort efter gik han selv i land, hvorpå han sendte to trælle ud for at lede efter höjsædestolperne. De fulgte kysten vestover, hvor stranden næsten er uden indskæringer. Endelig, da Ingólfur havde opholdt sig her i landet i tre år, fandt de stolperne.

Ingólfur begav sig til findestedet og kaldte det for Reykjavík efter rögen, der steg op fra nogle varme kilder i en mose overfor vigen, hvor trællene havde fundet höjsædestolperne. Den ene af trællene sagde da: "Til ingen nytte har vi berejst i frugtbare egne, når vi nu skal sætte bo på dette afsidesliggende næs."

Da denne beretning blev nedskrevet, sandsynligvis i begyndelsen af det tolvte århundrede, stod disse höjsædestolper endnu ved et ildsted på hovedgården i Reykjavík.

Selvfølgelig behøver beretningen om deres oprindelse ikke at være sandt af den årsag; men der er ingen grund til at miskende den, og alle andre punkter i beretningen må anses for at være bevisligt rigtige. Det kan endnu påvises med stor sandsynlighed, hvor Ingólfur Arnarsons oprindelige gård lå, netop ved enden af den gade, som dette hus står ved. En vis mand ræsonnerede sig til, hvor det var, og for nogle år siden blev hans slutninger bekræftet ved udgravningen af en grund her i nærheden.

Da beretningerne om Islands første bebyggelse blev nedskrevet, vidste ingen, at det senere skulle falde i Reykjaviks lod at blive Islands hovedstad. Reykjavik var dengang ikke et af de mest betydelige hövdingesæder i landet. Den var, som trællen havde sagt "en gård yderst på et afsidesliggende næs" og ikke blandt de bedste gårde i landet, efter at det oprindelige landnamsområde var blevet udstykket i mange landejendomme.

Man ved derfor mindre om Reykjavik efter Ingolfurs tid end om mange andre hovedgårde i landet. Det er ikke før end mange århundreder senere, da folk målbevidst begynder at anlægge købsteder i Island, at Reykjaviks historie begynder påny.

Lige indtil det attende århundrede fandtes der ingen byer i Island. Bebyggelsen her i landet er således, at der ikke som mange steder i andre

lande har dannet sig landsbyer, idet her de fleste bondegårde ligger isoleret med store mellemrum. Omkring hovedgårdene fandtes der dog til tider afbyggergårde, men ikke i så stort antal, at de dannede egentlige landsbyer. Det samme kan siges om fangstpladser, der var udgangspunkter for fiskeriet, idet bådene var så få og små, at der ikke dannede sig nogen slags byer ved kysten.

Sålænge landets bebyggelse udelukkende var i denne form, blev de fleste produkter, der normalt forarbejdes i byer, fremstillet i udlandet. Handelen var i hænderne på udlændinge, folk, der kom hertil på skibe om sommeren, og som i de færreste tilfælde overvintrede. Befordringsmidler indenlands fandtes ikke med undtagelse af heste og små både, og håndværk og industri fandtes kun i form af primitiv hjemmeindustri, der dog ofte var af forbavsende kunstnerisk værdi.

Endog bogtrykkerier var langt ind i det nittende århundrede beliggende på isolerede gårde ude på landet.

I lange tider var man ikke opmærksom på, at på denne måde blev store rigdomme draget ud af landet. I begyndelsen af det attende århundrede skrev f.eks. en nationalt indstillet Islænding, at hvis der fandtes byer og købstæder i Island som i andre lande, ville det medføre, som han siger, "at nogle blev ludfattige og andre hovedrige som i andre

lande, og rigdommene ville ikke blive nær så lige-
ligt fordelt som nu", i den tid han skrev.

De, der havde denne tankegang, manglede
realitetssans og fremsynethed til at forstå, at
de daværende forhold bevirkede, at udbyttet af ind-
byggernes arbejde blev flyttet ud af landet, og at
de værdier, de samlede sig sammen, ville, hvis de
forblev i islandske byer, blive en ganske anden
løftestang for landet end hvis de gik til opbygning
af udenlandske byer, hvor end disse var.

Dette forstod enkelte fremsynede Islændinge
i det attende århundrede. Den banebrydende person-
lighed var en storslået og betydelig embedsmand,
landsfogeden Skúli Magnússon. Kort efter 1750
fremkom han med forslag om, at man i Reykjavik gik
i gang med oprettelse af fiskeri, industri, handel
og landbrug. Når valget her faldt på Reykjavik, er
årsagen uden tvivl, at selvom der ikke var meget af
frugtbar jord, var der en ret god naturlig havn,
der i nogen grad skabte ly i uvejre og havde en
bedre beliggenhed end andre tilsvarende steder i
forhold til landets største landbrugsdistrikter.
Desuden lå der gode fiskerbanker i nærheden.

Det lykkedes Skúli Magnússon at danne en
indenlandsk sammenslutning om gennemførelsen af
sine planer og at opnå financieret støtte hertil fra
de danske myndigheder, fra kongen, som det dengang
kaldtes. Tidligere havde en gruppe af danske

köbmænd haft monopol på al handel i Island.

Men alle disse forsøg var dog mere eller mindre ret mislykkede. Endnu oprettelsen af et tugthus, som man dengang fandt for en af de vigtigste fornödenheder. Tugthuset var den første større bygning, som man opførte her i byen; men den fandtes for så prægtig, at den blev snart gjort til embedsbolig for den danske guvernör, og endnu den dag i dag er huset ministerialbygning.

Men disse forsøg har trods alt med rette været anset for ophavet til den islandske genrejsning, og Skúli Magnússon anses for Reykjavíks grundlægger, næst efter Ingólfur Arnarson.

Selvom Skúli Magnússons forsøg og myndighedernes direkte foranstaltninger ikke lykkedes på den måde, som man havde i begyndelsen håbet, gav de dog stødet til, at undersåtterne fik mere frihed end tidligere. I 1786 skete der to ting: Reykjavík fik köbstads-privilegier som en af seks köbstæder, der da blev grundlagt i landet, og handelen blev frigivet for alle den danske konges undersåtter, og da skete det, som hverken var lykkedes myndighederne med velvilje, befalinger eller store udgifter at udrette, det lykkedes, om lidt sent, for borgerne at gennemføre i lang tid, fordi i de næste 50-60 år gik udviklingen stadigt i den retning, at Reykjavík i realiteten blev Islands hovedstad. De överste indenlandske embedsmænd, som för

havde boet rundt omkring på gårde i landet, flyttede nu til Reykjavik, og skolen, der var dengang kun tale om een skole i hele landet, Latinskolen, blev også flyttet dertil.

Den afgørende kamp stod mellem islandske patrioter indbyrdes, om hvorvidt det genoprettede Alting, folkets frihedssymbol, skulle have sæde på Þingvellir, hvor det havde virket i 870 år, eller i Reykjavik. Under ihærdig foregang af Islands største politiker i fortid og nutid, frihedshelten Jon Sigurðsson, hvis statue er her udenfor huset, faldt valget til sidst på Reykjavik. Siden den tid har ingen været i tvivl om, at Reykjavik er Islands sande hovedstad.

Reykjavik blev ikke gjort til en særskilt jurisdiktion förend i året 1803, og byens forhold blev ikke fuldstændig adskilt fra nabo-kommunens, Seltjarnarnes, som byen engang havde været del af förend i 1846. Först da fik byen et egentligt bystyre, selvom tiden dertil var ti år ældre, og en form for borgermöder om enkelte kommunale anliggender havde været kendt i foregående tyve år.

Siden den tid har borgernes selvbestemmelsesret i deres egne anliggender udviklet sig i overensstemmelse med demokratiske ideer, og valgretten er blevet udvidet mere og mere i tidens löb. Nu i nogle årtier har der været almindelig valgret for alle mænd og kvinder over een og tyve års alder.

Byen er een valgkreds med forholdstalsvalg hvert fjerde år. Bystyret består af femten medlemmer, der vælger borgmesteren for samme valgperiode, fire år. Han har ved sin side et byråd på fem medlemmer, der vælges ved forholdstalsvalg af bystyret, og forskellige udvalg, der ligeledes vælges af bystyret.

I nogle henseender er bystyret underkastet regeringens myndighed, især med hensyn til forhøjelser af kommuneskatte, der forlignes hvert år efter ligningskommissionens frie skøn med henblik på den enkelte skatteydere økonomiske forhold. I realiteten følger man dog for det meste en fast skatteskala, og ligeledes er regeringens myndighed over byens finanser mere på papiret, og det er ikke sandsynligt, at den vil finde anvendelse, i det mindste, så længe byen styres så godt som nu.

Byens indbyggertal var i året 1800 kun omtrent 300 mennesker. I 1850 - 1150. I 1900 - 5800, og nu er der omkring 65.000. Dette er et højt tal, når man erindrer, at i hele landet bor der kun omkring 160.000 indbyggere.

Men når man taler om befolkningstilbagegangen i landdistrikterne og den fare, som den medfører, må man dog erindre, at der nu fremstilles landbrugsprodukter i større mængde end tidligere, da landbruget var folkets hovednæringsvej, og den største del af befolkningen boede på landet, og at Reykjavik

er nu det bedste marked netop for landbrugsprodukterne.

Det er således så langt fra, at Reykjavik gennem sin udvikling har gjort andre fattigere. Her foretages nu det arbejde, som man tidligere måtte hente fra udlandet. Her er handelen centraliseret, her er industriens hovedbasis, et stort centrum for fiskeri og fiskeindustri, handelsflådens, luftflådens og andre befordringsmidlers hovedhjemsted. Her findes også landets vigtigste kulturcentrum, Islands Universitet, der blev oprettet i 1911, og er i stadig udvikling foruden utallige andre læreanstalter, skoler og kulturelle institutioner.

Her har regeringen og en stor del af landets embedsmænd deres sæde. Her bor nu de mennesker, der før sidste århundredskifte i mangel af bedre ville have udvandret til Amerika, og som før den tid ville være gået under i epidemier og af "mangel på fedme", som enkelte dengang kaldte sultedöden.

Reykjaviks vækst er ganske vist i nogen grad betænkelig og skaber forskellige problemer, men det er langt fra, at det er nogen ulykke for folket, tværtimod den er et tegn på en stor livskraft hos et lille folk.

De fleste af vore opgaver er, som borgmester Gunnar Thoroddsen netop sagde, de samme som hos Dem, vore gæster, der bor i de større byer, og det

falder udenfor rammen for mig at behandle de spørgsmål. Jeg kan dog ikke undlade at anføre, at et af de betydeligste og mest enestående foretagender, som vi driver her, byens varmforsyning, skylder den varme kilde, som byen har sit navn fra, sin oprindelse.

Ingólfur Arnarson så straks i begyndelsen, hvad der kendetegnede hans gård fra alle andre gårde i de nordiske lande. Det er også et morsomt sammentræf, at elektriciteten, der danner grundlaget for industrien, den stadig voksende hovednæringsvej i hovedstaden, den kommer fra et vandfald, der ligger på grænsen af Ingólfur Arnarsons oprindelige landnamsområde, omend det er ret langt borte herfra.

Naturligvis kunne Ingólfur Arnarson ikke forudse, hvad der senere ville ske på hans gård; men man ser, at han så stort på tingene, var ingen småsindet mand.

På samme måde forsøger vi endnu i dag at bibeholde landnamsmandens ufortrødne pionerånd. Det går til tider hårdt til i politikken her i landet; men når det gælder, er vi dog ofte forbavsede enige om det, der er af størst betydning for os. Jeg tror f.eks., at Reykjavik er den eneste hovedstad i de nordiske lande, måske hele verden, der samtidig er den største fiskerireder i landet. Dette er nemlig tilfældet her, og det var netop os, der har mest tro på det frie initiativ,

der i sin tid tog bestemmelse om dette. Som forholdene lå, fandt vi det for nødvendigt for erhvervsudviklingen her i byen, og vi betænkte os ikke på at tage den beslutning, selvom man kan sige, at den er i uoverensstemmelse med de politiske teorier som vi ønsker ellers at følge.

Det kan endvidere anføres, at Reykjaviks kommune er ejer af de fleste af de grunde, som byens bebyggelse nu ligger på. Tidligere blev grundene solgt til private; men nu i de sidste tredive år har man fulgt den retningslinje, at grundene forbliver kommunens ejendom og udlejes. Kommunen har også købt store landområder i omegnen for at sikre byens fornødenheder, og bystyret bliver iblandt kritiseret for at ødsle med sine grundejendomme på den måde, at byen nu spreder sig for meget. Men hvad er det imod den spredte bebyggelse, som vi Islændinge gennem århundreder er vant til.

Vi Islændinge er godt klar over, at vort samfund i mange henseende er et forsøg. Vi er meget fåtallige, og vort land er for vore forhold stort og vanskeligt, og derfor er udfaldet på dette forsøg ikke sikkert; men vi tror selv på dette forsøg, og vi er på en vis måde stolt af, hvad der er lykkedes os at udføre på så kort tid. Vi fortsætter derfor ufortrødent vor kurs over fremtidens uudforskede hav. Men en af de ting, der giver os

en følelse af sikkerhed, er, at vi har indenbords mindet om Ingólfur Arnarsons höjsædestolper, der blev bragt fra hans hjemstavn i Dalefjord i Norge og senere prydede hans bolig i Reykjavik. Endnu den dag i dag er de for os et helligt symbol på, at vi er Nordboere, et nordisk folk, der vil værne om den fælles arv, der knytter os til vore frænder og venner östen for udhavet.

Derfor enes vi alle om at byde Dem, repræsentanter fra de andre nordiske hovedstæder, særlig velkommen til Ingolfs stad, Reykjavik, verdens nordligste hovedstad.

Tak.